

Withuis, J., *Na het kamp. Vriendschap en politieke strijd* (Amsterdam: De Bezige Bij, 2005, 543 blz., €22,50, ISBN 90 234 1640 6).

De sociologe Jolande Withuis werkt aan een gestaag groeiend oeuvre, waarin zij inzichten uit de sociologie en psychologie op een originele wijze verbindt aan haar historisch onderzoek. Dat onderzoek richt zich op de vraag hoe mensen – mannen en vrouwen – die de politieke vervolgingen tijdens het nationaal-socialisme hebben overleefd het samenleven in naoorlogs Nederland opnieuw vorm proberen te geven. Die thematiek brengt haar keer op keer in het brandpunt van de Koude Oorlog, toen het communisme tot staatsvijand nummer 1 werd verklaard en verzetstrijders (m/v) van weleer in een mum van tijd als de ultieme bedreiging van de Nederlandse democratie beschouwd werden. Withuis heeft al eerder laten zien hoe deze ontluisterende praktijk gepaard ging met een verharding binnen het communistische milieu, waar men zich met des te meer verbetenheid op het Stalinistische ‘Moskou’ bleef oriënteren. Zij ging nog een (sociologische en psychodynamische) stap verder toen zij die verharding inherent verklaarde aan het gepolitiseerde ‘levensbeschouwelijk regime’ van het communisme. Die stap probeert zij met dit boek nader uit te werken door de omgang van communistische en niet-communistische overlevenden met hun kampverleden te vergelijken. In die zin staan de Nederlandse communisten symbool voor de ‘politieke strijd’ uit de ondertitel, waartegen Withuis het streven naar ‘vriendschap’ van niet-communisten in en na het kamp lijkt af te zetten. De vraag is of zij als geschiedschrijver met haar aanpak de tweedeling uit de Koude Oorlog niet reproduceert in plaats van deze ter discussie te stellen.

Na het kamp begint met een indringend verslag van de moeizame terugkeer van de overlevenden naar Nederland uit een drietal concentratiekampen: Buchenwald, Ravensbrück en Dachau, waar zich toen ook de mannen uit het Nacht-und-Nebel-kamp Natzweiler bevonden. In het vervolg beschrijft Withuis hoe na de terugkeer comités en ‘vriendenkringen’ werden opgericht waarin oud-kampgenoten hun herinneringen konden delen, reizen organiseerden en steun van een terughoudende overheid probeerden te krijgen voor nationale en internationale gedenktekens. En hoewel Withuis in haar inleiding expliciet aangeeft hoezeer de wederwaardigheden van de teruggekeerden ‘even politiek als persoonlijk’ zijn (190), is het opmerkelijk hoe zij in de uitwerking van haar boek een scherp onderscheid maakt tussen degenen die de persoonlijke vriendschapsbanden voorop stelden en degenen die de (partij)politiek de doorslag lieten geven bij de organisatie van collectieve oorlogsherinneringen. De ruimte om persoonlijke vriendschapsbanden voorop te stellen is immers sterk afhankelijk van de politieke context waarin men verkeert en de positie die men daarbij inneemt. Er zijn maar weinigen die (zeker in extreem gepolariseerde omstandigheden) over politieke tegenstellingen heen persoonlijke vriendschappen kunnen blijven koesteren. Zo sneed het nationaal-socialisme dwars door familie- en vriendschapsbanden heen die ook na de bezettingstijd niet gemakkelijk hersteld konden worden. Na de oorlog gingen

het Stalinisme en het navenante anti-communisme met hernieuwde opposities gepaard. Voor voormalige (kamp)vrienden en bestrijders van het nationaal-socialisme was het tijdens de Koude Oorlog extreem moeilijk om over deze politieke scheidslijn heen te stappen. Sterker nog: zij beïnvloedde ook de herinnering aan het gedeelde verzet (was de Februaristaking nu wel of geen initiatief vanuit communistische kring?) en de gezamenlijke kamponteringen (hadden de communisten hun positie in de kampen niet misbruikt om hun partijgenoten te steunen?). De toen heersende politieke verhoudingen leidden ertoe dat communisten, die zich vanuit hun 'levensbeschouwelijk regime' zo sterk geweed hadden tegen het nationaal-socialisme, in het verdomhoekje terecht kwamen en daar getergd op reageerden.

Deze situatie ging gepaard met onverkwikkelijke conflicten over de herinnering aan het oorlogsverleden tussen communisten en niet-communisten, maar ook tussen communisten onderling. Tegenover of beter: boven deze even pijnlijke als onmiskenbaar politieke strijd om de collectieve herinnering plaatst Withuis het historische personage Pim Boellaard, die in zijn pogingen de strijdende partijen op een lijn te krijgen welhaast mythische proporties aanneemt. Boellaard was reserve-officier in de meidagen en actief in wat Withuis veelzeggend omschrijft als 'het vaderlands verzet.' (21) Als Nacht-und-Nebel-gevangene werd hij afgevoerd naar het kamp Natzweiler vanwaar hij samen met zijn medegevangenen op het laatst werd overgebracht naar Dachau. Na de bevrijding door de Amerikanen vervulde hij een belangrijke rol bij de organisatie van de terugkeer van Nederlandse gevangenen uit dat kamp, toen duidelijk werd dat de Nederlandse regering daar geen haast mee maakte. Bij die doortastende actie wist hij zich gesteund door prins Bernhard.

Boellaard, die het vaderland en het huis van Oranje hoog in het vaandel droeg, was ongetwijfeld een bijzonder mens. Gesteund door zijn protestants-christelijk geloof heeft hij veel betekend voor Nederlanders in en na het kamp, zoals Withuis laat zien op basis van correspondentie en herinneringen van zijn lotgenoten. Al wreekt zich daar soms de weinig kritische omgang van de auteur met de persoonlijke herinneringen die gekleurd kunnen zijn door een latere heldenstatus. Alleen al de positie van Boellaard aan de zijde van prins Bernhard tijdens het jaarlijkse Wageningse defilé zal niet zonder invloed zijn geweest op de herinnering aan diens optreden tijdens en kort na de oorlog. Withuis heeft zich afgevraagd hoe gedeelde kampervaringen hebben doorgewerkt in de naoorlogse omgang tussen individuele kampgenoten. Ze lijkt echter onvoldoende te reflecteren op de vraag hoe de naoorlogse politieke tegenstellingen de herinneringen aan de overlevingsstrijd in de kampen hebben getekend.

Mijn belangrijkste punt van kritiek op dit meeslepend geschreven en fraai uitgegeven boek richt zich dan ook op de wijze waarop Withuis globaal twee groepen politiek vervolgd creëert die na het kamp tegenover elkaar kwamen te staan en met terugwerkende kracht ook al tijdens het kamp tegenover elkaar stonden: enerzijds de communisten die zich op basis van hun politieke loyaliteit organiseerden en anderzijds de rest die de onderlinge vriendschap voorop zouden stellen.

Daarbij gaat ze eraan voorbij dat mensen als Boellaard zich evenzeer op basis van politieke loyaliteit organiseerden, die weliswaar niet communistisch, maar wel degelijk nationalistisch was. De gezamenlijke nationaliteit was de noemer op basis waarvan hij en anderen elkaar in het kamp steunden en na het kamp een herinneringscultuur wilden vormgeven. Die liet zich onmogelijk verenigen met een internationaal, communistisch perspectief. En dan laat ik de manier waarop de herinnering aan de vernietiging van de joden in deze naoorlogse strijd genegeerd werd nog maar even buiten beschouwing. Boellaard figureert al te gemakkelijk als de verpersoonlijking van de pogingen om politieke tegenstellingen ondergeschikt te maken aan vriendschap. Hij vormt het politiek-overstijgende ijkpunt waaraan Withuis de overige personages en hun naoorlogse *Werdegang* in haar boek lijkt af te meten. Daarmee gaat ze niet alleen voorbij aan de politieke positie waarin Boellaard zich bevond als persoonlijke vriend van prins Bernhard en gevestigd zakenman uit een ‘generatie van generaals’, maar legt zij de verantwoording (en dus morele ‘schuld’) voor de pijnlijke spanning die er tussen persoonlijke en politieke loyaliteit kon ontstaan al te eenduidig bij de naoorlogse communisten.

Barbara Henkes

List, G. van der, *Meer dan een weekblad. De geschiedenis van Elsevier* (Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2005, 292 blz., €19,90, ISBN 90 351 2874 5).

‘Persgeschiedenis blijkt zowaar een vlot leesbaar boek te kunnen opleveren’, schrijft *Elsevier*-redacteur Gerry van der List op de kaft van zijn boek over de 60-jarige geschiedenis van zijn weekblad. Wat is het toch een hardnekkig misverstand in de journalistiek dat je een onleesbaar boek krijgt als je historisch onderzoek van een behoorlijk notenapparaat voorziet en zorgvuldige argumenten uitwerkt. ‘Een aura van betrouwbaarheid geven’ noemt Van der List het doel van de notenzettende historicus. Waaruit we kunnen concluderen dat Van der List, door de noten weg te laten en zich te beperken tot ‘hoofdlijnen’ en ‘meeslepende verhalen’ van nog levende getuigen, een boek heeft gemaakt waar een aura van onbetrouwbaarheid om heen hangt.

Heel erg is dat niet als je het tevoren weet. Ergens past het ook wel goed bij het onderwerp, want *Elsevier* was (en is) een weekblad dat het niet op de eerste plaats van betrouwbaarheid moet hebben. Van der List geeft er talloze voorbeelden van hoe de *Elsevier*-redacteurs er openlijk voor uit kwamen dat het ging om een lekker verhaal, een rabiate stellingname of gewoon om een artikel waarmee een torenhoge declaratie van verre reizen, drinkgelagen en vreemd gaan kon worden gerechtvaardigd. Het verbijsterende is dat al die redenen tot de *raison d'être* van het roemruchte weekblad lijken te behoren.

Dat komt misschien door het grote commerciële succes dat *Elsevier* vrijwel altijd is geweest. Het concept van een onafhankelijk opinieweekblad, op Amerikaanse leest geschoeid, dateert weliswaar uit het moeilijke oorlogsjaar 1941, maar vrijwel meteen na het verschijnen van het eerste nummer in oktober 1945 was het blad een succes. Uitgeverij Elsevier, die vanaf de oprichting in 1880 een kwakkelend bestaan had geleid (onder andere als uitgever van het culturele *Elsevier's geïllustreerd maandschrift*), bloeide er helemaal van op. Dat kwam deels door het zakelijk instinct van directeur Teddy Klautz, maar vooral door ‘het gouden knapenkoor’ dat de redactie vormde. Onder leiding van de merkwaardige hemelbestormer H. A. Lunshof schreef en tekende een bont gezelschap journalistieke talenten het weekblad vol: Godfried Bomans, Anton van Duinkerken, G. B. J. Hiltermann, Piet Bakker, Jo Spier, Eppo Doeve, mr. E. Elias en Michiel van der Plas, om er maar een paar te noemen.

Wie de enerverend opgeschreven hoofdstukken van Van der List weet te doorstaan, wordt getroffen door de paradoxale instabiliteit van de redactie (waar slaande deuren, vuistgevechten en bacchanalen aan de orde van de dag lijken) en de stabiliteit van het commerciële succes. Maar oppassen is dus geboden met Van der Lists voorkeur voor smeugige anekdotiek. Als je de jaargangen van het blad gewoon leest dan valt vooral op dat *Elsevier* altijd een burgerlijk-liberaal blad is gebleven dat eerder bedaagd dan enerverend de wereld beschouwde. Een tijdje was weliswaar de razende reporter Martin Duyzings de hoofdredacteur, maar het blad leek de stormen van de jaren zestig